

GEVHERÂYİN

(گوهر آیین)

Sa'düddevele Gevherâyîn
(ö. 493/1100)**Büyük Selçuklular'ın
Bağdat şahnesi.**

Türk asıllı gulâm emîrlere dendir. Hûzistanlı bir kadının gulâmı iken Büveyhîler'den Irak hâkimi Ebû Kâfîcâr tarafından satın alınmış, onun ölümünün ardından oğlu el-Melikü'r-Rahîm Hüsrev Fîrûz'un hizmetine girmiştir. 447'de (1055) Bağdat'a gelen Tuğrul Bey'in el-Melikü'r-Rahîm'i hapsedmesi üzerine efendisiyle birlikte kalmayı tercih etmiştir. Efendisi 450'de (1058) ölünce Alparslan'ın hizmetine girdi. Malazgirt Savaşı'nda Sultan Alparslan'ın maiyetinde yer aldı. Daha sonra Ay Tegin es-Süleymânî azledilince Bağdat şahneliğine tayin edildi (464/1072). 465'te (1072) Alparslan'ın Mâverâünnehir seferine katıldı. Bu sırada sultana suikast düzenleyen Barzem Kalesi kumandanı Yûsuf Hârizmî'yi engellemeye çalışırken yaralandı. Daha sonra taht için harekete geçen Kirman Meliki Kavurd Bey'e karşı Melikşah'ın yanında bulundu ve bir rivayete göre Rey yakınlarındaki savaşta ele geçirilen Kavurd'un idamına nezaret etti. Halife Kâim-Biemrillâh'ın Sultan Melikşah'ın saltanatını tasdik etmek için düzenlediği kabul merasimine katıldı; halifenin verdiği sancak ve menşuru Melikşah'a arz etmek üzere teslim aldı (Safer 466 / Ekim 1073). Ardından Vâsıt şehri de iktâlarına katılarak şahnelik görevini sürdürmek için Bağdat'a gönderildi (468/1075-76). Sultan Melikşah tarafından Ahsâ ve Bahreyn Karmatîleri üzerine Emîr Kîçkine kumandasında yapılacak seferin düzenlenmesiyle görevlendirildi.

Selçuklular, Abbâsîler'e karşı uyguladıkları baskıyı genelde o sırada hilâfet vezirliği görevinde bulunan Fahrüddevele İbn Cehîr üzerinden yürütmekteydi. Gevherâyîn, 471'de (1078) İbn Cehîr'in azledilmesini istemek için Sultan Melikşah'ın ordugâhından Bağdat'a döndü, bu amaçla halifeye karşı güç kullanıp iltimatorm vermekten çekinmedi. Hatta sultanın izniyle sadece hükümdar ve meliklere mahsus bir uygulamayı yürürlüğe koydu ve kâpısında günde üç veya beş defa nevbet çaldırmaya başladı. Ancak Fahrüddevele İbn Cehîr'in oğlu Amîdûddevele, Nizâmülmülk'ün yanına gidip ailesinin vezirlik makamında kalmasını sağladı. Bu sebeple Selçuklu veziriyle arası bozulan

Gevherâyîn, Emîr Humâr Tegin ile birlikte ona karşı harekete geçti ve Melikşah'a teslim ederek Nizâmülmülk'ün adamlarından Basra mültezimi İbn Allân'ın öldürülmesini sağladı.

Fahrüddevele İbn Cehîr'in emrinde birçok Selçuklu kumandanının bulunduğu Diyarbekir seferine Gevherâyîn de emrindeki kuvvetlerle İrâk-ı Acem bölgesi kumandanını sıfatıyla katıldı. Uzun süren Diyarbekir kuşatması esnasında Hısnıkeyfâ'yı ele geçirip şehri kendisine üs edindi. Ardından Fahrüddevele ile birlikte Meyyâfârikin önelerine geldi ve bu şehrin zaptından sonra Bağdat'a döndü (478/1085). Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye seferinin ardından Bağdat'a gelişi sırasında onu karşılayanlar arasında Gevherâyîn de bulunuyordu. Burada sultanın kızı Mâh-Melek Hatun ile Halife Muktedî-Biemrillâh'ın evlenmesi kararlaştırılmıştı. Sultan kızını, eşi Terken Hatun'u ve çeyizi almak üzere Gevherâyîn'i Emîr Bozan ile birlikte İsfahan'a gönderdi.

Şahnelik görevine rağmen Bağdat'ta sürekli kalmadığı anlaşılan Gevherâyîn, Sultan Melikşah'ın 482 (1089) yılındaki Mâverâünnehir seferine de katıldı. Onun yokluğu sırasında Abbâsî Veziri Ebû Şücâ'er-Rûzrâverî şehirdeki gayri müslimlere şiddetli baskı uyguladı. Gevherâyîn, Bağdat'a döndüğünde gayri müslimlerin şikâyetlerini ve vezirin Semerkant'ın ele geçirilmesiyle ilgili olumsuz sözlerini duyunca İsfahan'a gidip vezirin azlını ve yerine Amîdûddevele İbn Cehîr'in tayinini sağladı (484/1091). Halife Muktedî-Biemrillâh'ın sultanın kızı Mâh-Melek Hatun'a karşı kötü davranması yüzünden Selçuklular'la Abbâsîler arasında gerginleşen ilişkiler üzerine sultan 485'te (1092) yeniden Bağdat'a geldi. Torunu Ebû'l-Fazl Ca'fer'i veliaht tayin etmeyen halifenin Bağdat'tan ayrılmasını istedi, Gevherâyîn'i de Yemen ve Hicaz'ın fethiyle görevlendirdi. Ancak Gevherâyîn sultanla halife arasındaki gerilim dolayısıyla sultanın yanından ayrılmadı ve yerine Emîr Türşek'i nâib olarak gönderdi.

Gevherâyîn, Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan taht mücadelelerinde önce Suriye-Filistin Selçuklu Meliki Tutuş'un safında yer aldı ve onun adına Bağdat'ta hutbe okutmaya çalıştı. Fakat başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimin ardından Sultan Melikşah'ın oğlu Berkyaruk ile arası açılan Gevherâyîn görevinden azledildi (486/1093), yerine Yelberd tayin edildi. Bu olaydan sonra Gevherâyîn'in durumu ciddi ölçüde zayıfladı ve adamları dağıldı. Öte yandan Sultan Melikşah'ın diğer oğlu Muhammed

Tapar'ın taht için harekete geçmesi üzerine Gevherâyîn, Kürboğa ve Çökürmüş gibi emîrlerle birlikte Kum şehrinde ona katıldı ve ardından şahnelik göreviyle Bağdat'a dönerek Muhammed Tapar adına hutbe okuttu (17 Zilhicce 492 / 4 Kasım 1099). Ancak Muhammed Tapar'dan yeterli destek alamayınca çok geçmeden Kürboğa'nın tavsiyesiyle Berkyaruk'un saflarına katıldı ve Hemedan yakınlarındaki Sefîrûd'da (Kızılözen) Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında yapılan ilk savaşta hayatını kaybetti (4 Receb 493 / 15 Mayıs 1100). Naaşı Bağdat'a götürülerek şehrin doğu yakasında Ebû Necîb Ribâtî'nin karşısındaki bir türbede defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Beyrut 1974, s. 206-207; *Urfulı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 2000, s. 144-145; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1415/1995, IX, 504, 554, 559-560; X, 47; *Ahbârü'd-devletî's-Selçûkiyye* (Lugal), s. 13, 37, 50; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 73-74, 90, 109-110, 116, 129, 144, 160-161, 175-176, 186-187, 221-222, 288-296; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 45-46, 49, 53-55, 71; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 155-156, 163, 195-197, 201-202, 219-220, 236-237; a.mlf., *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-âyân'da Selçuklular* (trc. Ali Sevim), Ankara 2011, s. 176-178, 183-186, 224-225; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 48-49; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 35-36, 238, 252-255, 258; Aydın Usta, "Ünlü Selçuklu Kumandanı Sadüddevele Gevherâyîn", *Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 96-111; Ali Sevim, "Sultan Melikşah Devrinde Ahsa ve Bahreyn Karmatîlerine Karşı Selçuklu Seferi", *TTK Belleten*, XXIV/94 (1960), s. 209-232; Erdoğan Merçil, "Şahne", *DİA*, XXXVIII, 292.

AYDIN USTA

GIBBON, Edward

(1737-1794)

İngiliz tarihçisi ve siyaset adamı.

8 Mayıs 1737'de Londra'nın güneybatısındaki Putney'de orta sınıfa mensup eğitimli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ailenin hayatta kalan tek çocuğu olan Gibbon çağına göre ileri düzeyde eğitim alması için 1746'da Putney'deki Kingston Grammar School'a gönderildi. 1749'da öğrenimini tamamladıktan sonra Westminster School'a kabul edildi. Fakat sağlık sebepleri yüzünden okuldan ayrıldı. 1752'de babasının da yönlendirmesiyle Oxford Üniversitesi'ne bağlı Magdalen College'a girdi. Bir süre sonra buradaki